

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПЕРЕХІДНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Досліджено особливості інноваційної діяльності вітчизняних малих підприємств, їх переваги, обґрунтовано необхідність державної підтримки інноваційного підприємництва.

Вступ

В умовах пріоритетності розвитку науки і технологій особливо зростає роль і значення впровадження інновацій у виробничий процес. Інноваційна діяльність стає найважливішим фактором забезпечення економічного розвитку держави, підприємства, особистості. На жаль, для України інноваційний розвиток економіки поки що не став пріоритетним. Тому одним з найактуальніших питань економічної політики для нашої держави є створення умов для розвитку інноваційної діяльності, формування для цього відповідної інфраструктури, підготовка кваліфікованих кадрів, здатних не лише раціонально використовувати наявний науково-технічний потенціал країни, але й розвивати його, впроваджувати сучасні екологічно чисті, безпечні, енерго- і ресурсощадні технології, виробляти нові види конкурентоспроможної продукції.

Інноваційна політика України повинна формуватися на основі аналізу поточного стану міжнародних тенденцій інноваційної діяльності, комплексного підходу до виконання загальних завдань національного інноваційного розвитку. Світовий досвід показує, що найефективнішими інституціями інноваційної системи, здатними швидко реагувати на потреби економіки, є малі підприємства. Тому економічно розвинені країни всіляко підтримують розвиток цього сектора економіки та формування на малих підприємствах інноваційних осередків.

Про те, що в економічно розвинених країнах малі підприємства виступають найбільшим роботодавцем, свідчать такі дані: станом на 1 січня 2009 року частка працівників, зайнятих на малих підприємствах США склала 54 %, Японії — 78 %, Китаю — 75 %, Італії — 73 %, Німеччині — 70 %, Великобританії — 49 %, Угорщині — 67 %. У країнах СНД питома вага працюючих на малих підприємствах є суттєво нижчою: у Росії 16 %, в Республіці Білорусь — 10,5 %, в Україні — 19,6 % від загальної кількості економічно активного населення [1]. Отже, для нашої країни позитивне вирішення питання щодо формування на малих підприємствах інноваційних осередків тісно пов'язане зі створенням умов для розвитку власне малих підприємств.

У науковій економічній літературі останнім часом побільшало кількість праць з дослідження розвитку інноваційної діяльності, в тому числі й малих підприємств. Серед українських економістів слід відмітити публікації З. С. Варналія, у яких досліджуються сутність малого бізнесу, його економічна природа, місце і роль у структурі ринкової економіки, тенденції та особливості розвитку в Україні, питання державної підтримки інноваційної діяльності [2]; В. В. Виговської [3], у наукових працях якої досліджено вплив малого підприємництва на соціально-економічний розвиток регіонів; авторів колективної монографії за редакцією Н. І. Редіної [4], де розкрито економіко-організаційний та фінансово-кредитний механізм регулювання розвитку малих підприємств; Г. Вильського, Т. Калинюк, О. Гурченкова, які розглядають проблеми інноваційної діяльності і ефективність використання промислової інтелектуальної власності на підприємстві [5]. Серед зарубіжних вчених-дослідників необхідно відзначити У. Баумола, А. Дагаєва, М. Портера, С. Роджерса, Б. Санто, Р. Солоу, Ч. Фрімена, Й. Шумпетера та ін. Зокрема, Й. Шумпетер вперше дослідив інноваційну складову економічного зростання за участю малих підприємств, пов'язавши рівень суспільного виробництва з інвестиційною активністю економічних агентів – новаторів, які володіють новим способом поєднання виробничих факторів для випуску продукції і отримання більшого прибутку [6]. Відомий американський вчений М. Портер у

своїй праці «Конкуренція» виділяє поняття «кластерів» як сконцентрованих за географічними ознаками груп взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій у певних сферах, які конкурують, і разом з тим проводять спільну роботу. На думку М. Портера, саме інноваційні кластери мають у своїй основі стійку систему передачі нових знань, технологій, продукції, яку називають технологічною мережею. А завдяки такій особливості кластерів, як наявності у їх складі гнучких малих інноваційних підприємств, особливо венчурних, вони дозволяють формувати «інноваційні точки зростання», отримуючи синергійні ефекти [7]. Американський вчений У. Баумол протиставляє рутинним інноваціям, що здійснюються великими компаніями, так звані «незалежні» інновації, носіями яких виступають малі підприємства, зазначаючи, що останній тип інновацій, на відміну від попереднього, характеризується своєю радикальністю та новизною [8]. Значна кількість іноземних та вітчизняних науковців, аналітиків, керівників підприємств: М. Кирейсейл, М. Стоун, С. Джобс [9], Н. Блум, С. Бонд, Д. Ринен [10], М. Лендел, С. Товканець [11] — стверджують про доцільність та ефективність впровадження інноваційної діяльності, зокрема в сектор малого бізнесу, яка дозволяє досягти стабільності, що позитивно впливає на будь-який сектор економіки регіону і держави в цілому.

Однак, зважаючи на те, що в Україні малі підприємства демонструють нині дуже низьку інноваційну активність, їх економічна діяльність потребує подальшого дослідження, особливо у сфері розробки та впровадження ними новітніх технологій.

Завданням статті є дослідження особливостей інноваційної діяльності вітчизняних малих підприємств з метою виявлення їх переваг та обґрунтування необхідності державної підтримки.

Основні результати дослідження

Однією з найважливіших проблем вітчизняної економіки є підвищення її конкурентоспроможності на основі впровадження інноваційної моделі розвитку. Це тісно пов'язано з активізацією інноваційної функції малих підприємств, адже саме вони переважають у створенні науково-дослідних та передових технологій у високорозвинених країнах.

Малий бізнес має найнижчі інвестиційні потреби, характеризується найшвидшим обігом капіталу, є ефективним інструментом постійного оновлення всіх елементів виробничих процесів, забезпечення високої конкурентоздатності продукції, робіт і послуг. Малі підприємства здатні дуже динамічно і гнучко реагувати як на зміни споживчого попиту, так і на нові пропозиції і перспективи, які відкриваються на базі результатів науково-дослідних і конструкторських робіт. В інноваційній діяльності вони, як правило, не вимагають значних інвестицій і залучення істотних матеріальних, трудових та енергетичних ресурсів.

Залежно від характеру, масштабів, науково-технічних напрямів та інших особливостей здійснюваної інноваційної діяльності, малі інноваційні підприємства можуть мати різні організаційно-правові форми. Належність малого підприємства до категорії інноваційних організацій визначається характером здійснюваних ним робіт і послуг, складом реалізованої продукції, а також характером використовуваних матеріальних і трудових ресурсів.

До основних ознак, притаманних інноваційним підприємствам, належать: розробка і просування підприємством на ринки нових продуктів і передових технологій; висока частка здійснюваних на підприємстві науково-дослідних і конструкторських робіт; створення нових конкурентоздатних продуктів і послуг; масштабний вплив інновацій, нових виробів і передових технологій на прибуток підприємства; висока частка інвестицій в науково-дослідний сектор і пов'язане з ним оновлення виробництва; значна частка наукових та інженерно-технічних робітників у загальній чисельності персоналу підприємства; значна частка наукового, лабораторного і випробувального обладнання в основних фондах підприємства; високий рівень ризику, пов'язаного зі здійсненням інноваційних проектів.

Те, що підприємства малого бізнесу виступають «ринковим генератором» інноваційних ідей пояснюється тим, що саме вони відрізняються серед інших підприємницьких структур високою гнучкістю і оперативністю в ухваленні рішень в умовах невизначеності результату та ризику, сприйнятливостю до нововведень у виробничій і управлінській діяльності, швидкою адаптацією до зовнішніх дій, високим рівнем спеціалізації виробництва і праці, швидкою оборотністю засобів і невеликими витратами з управління. Перераховані особливості є важливою передумовою до формування високого рівня інноваційного потенціалу малих підприємств.

Ще однією дуже важливою особливістю малих підприємств, що вигідно відрізняє їх від великих

— є здатність швидко переорієнтувати виробництво, перемикається на інший, більш прибутковий, вид діяльності. Саме ця особливість визначає значимість для малих підприємств організації системи фінансового менеджменту, що дозволяє врахувати їх особливості і ризики, забезпечити платоспроможність, ліквідність і фінансову стійкість.

Виходячи з цього, виділимо специфічні риси, які відрізняють малі підприємства від великих та визначають особливості їх господарської діяльності (рис. 1).

До переваг малих підприємств треба віднести також те, що вони, як правило, краще, ніж великі підприємства, знають своїх клієнтів, їм легше своєчасно підлаштуватися під змінювані умови, під кон'юнктуру ринку, завдяки чому у багатьох випадках малі підприємства можуть бути конкурентноздатнішими, ніж великі.

Ще однією важливою особливістю малих підприємств є специфічна структура управління. Здебільшого управління підприємством за всіма напрямками його господарської діяльності здійснюється одним керівником — власником. У структурі малих підприємств часто відсутні фінансові служби, фінансами управляє бухгалтер, який реалізує інтереси власника. Правда в цьому криється і певний негатив: на малих підприємствах часто ведеться подвійна бухгалтерія, їм легше використовувати незаконні способи ухилення від сплати податків.

Рис. 1. Характерні особливості малих підприємств (авторська розробка)

Малі інноваційні підприємства у багатьох випадках, порівняно з великими інноваційними підприємствами, мають більші шанси на підприємницький успіх, але за умови, що вони мають вироблену чітку стратегію свого розвитку і намагаються виконувати її. Як правило, діяльність малих підприємств зорієнтована на малі ніші ринків, завдяки чому їм вдається уникнути жорстокої конкуренції і складних ринкових бар'єрів. Невеликі підприємства завжди мають більше можливостей налагодити прямі контакти зі споживачами, входження в бізнес на різних фазах життєвого циклу інновації, у них більше можливостей для багатоваріантного використання результатів виконаних розробок.

У вітчизняній та зарубіжній науковій економічній літературі широко представлені результати досліджень різних аспектів внеску малого підприємництва в процеси зростання ефективності національних економічних систем. Підсумовуючи висновки дослідників, зупинимось на інноваційному аспекті питання.

По-перше, те, що малий бізнес демонструє виключно високу новаторську активність і є незамінним компонентом національних інноваційних систем, що виконує функції на початкових стадіях інноваційного циклу свідчить той факт, що згідно зі статистичними даними, представники сектору малого бізнесу є авторами переважної більшості (до 95 %) нововведень, що реалізуються в розвинутих економічних системах [12]. Це підтверджує висловлювання про те, що майже весь приріст ВВП розвинених країн на сучасному етапі здійснюється саме за рахунок використання нововведень.

По-друге, свідченням зростання ролі малого бізнесу у виникненні та становленні галузей перспективних технологічних укладів, що визначатимуть конкурентоспроможність національної економічної системи у майбутньому, є те, що галузі сучасного п'ятого технологічного укладу пройшли зародження і початковий розвиток саме в середовищі малих високотехнологічних фірм. Як показує статистика, у США близько 90 % програмного забезпечення комп'ютерної техніки ство-

рено саме малими фірмами [12]. Малий бізнес також є активним агентом у справі створення і використання технології рекомбінантних молекул ДНК (генна інженерія) [13].

По-третє, малий бізнес відіграє роль середовища виникнення великих корпорацій. Так, наприклад, з фірм малого бізнесу розвинулись такі всесвітньо відомі корпорації, як «Вольво», «Сааб», «Майкрософт», «Диджитл екуимпмент», «Джинентек» тощо.

По-четверте, малий бізнес завойовує ключові позиції на ринку споживчих товарів за рахунок використання притаманної йому прикладної інноваційності, невеликих обсягів виробництва та близькості до споживача. Саме ці особливості надають можливість малим фірмам швидко реагувати на зміни нюансів попиту окремих індивідуальних споживачів, модифікуючи власну продукцію, що є неможливим для відносно інерційних великих компаній. За статистикою, обсяги виробництва індивідуалізованої продукції, що виготовляється в кількості від 50 до 300 виробів, у США, країнах Західної Європи та Японії, складають близько 80 % [14]. Отже, розвиток відповідного сегменту споживчого ринку ініціюється саме малим бізнесом.

Вищесказане ще раз підтверджує той факт, що представникам малого бізнесу більше, ніж іншим суб'єктам підприємницької діяльності, притаманна схильність до інноваційної активності. І це потрібно враховувати під час розробки інноваційної політики в Україні.

На жаль, нині інноваційні процеси в економіці нашої країни не набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить 12...14 %, що менше в 3...4 рази, ніж в інноваційно розвинутих економіках. Наукоємність промислового виробництва перебуває на рівні 0,3 %, що на порядок менше від світового рівня [15]. Таке становище, на наш погляд, зумовлено як браком коштів, так і відсутністю в останні роки дієвої державної системи стимулювання інноваційної діяльності, яка поступово була скасована щорічними, за останні роки, поправками до відповідних бюджетних та інших законів. У результаті маємо: в середньому по Україні лише близько 6 % малих промислових підприємств інноваційно активні, при цьому аналогічний показник в Україні для середніх підприємств складає 16 %, для великих — 40 %, тоді як для малих підприємств Німеччини цей показник перевищує 60 %.

Дані про кількість малих вітчизняних підприємств, які займалися інноваційною діяльністю впродовж 2003—2008 рр. показані на рис. 2 [16].

Як випливає з рисунка 2, частка інноваційно активних малих підприємств у загальній їх кількості в Україні у 2008 році складала всього 6,95 %. Тоді як у розвинутих країнах питома вага таких підприємств становить 60...70 % [17]. Тому й не дивно, що частка вітчизняної наукоємної продукції на світовому ринку становить менше ніж 0,1 % [16]. Для порівняння: частка США на ринку високотехнологічної продукції становить близько 36 %, Японії — 30 %, Німеччини — 17 %, Китаю — 6 %, Росії — 0,5 % [18].

Отже, дані Держкомстату показують, що господарюючі суб'єкти в Україні не мають достатніх ні матеріально-технічних, ні фінансових стимулів для активізації інноваційної організації власного бізнесу відповідно до світових стандартів.

Кардинально змінити такий підприємницький клімат у сучасній економіці України можна лише за умови радикальної зміни державної інноваційної політики у напрямі максимального сприяння розвитку локомотивних галузей української економіки, зокрема малих підприємств. Наразі, щорічні плани заходів щодо виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, затверджені КМ України, свідчать про фрагментарний, безсистемний і нецільовий підхід до вирішення проблем цього сектора економіки.

Висновки

Малий бізнес відіграє дуже важливу роль у формуванні інноваційної моделі економічного розвитку України: сприяє розвитку конкуренції і забезпеченню зайнятості населення; підвищує діло-

Рис. 2. Інноваційна діяльність малих підприємств

ву активність населення; сприяє розвитку людського капіталу; формує підприємницький клімат в економіці та середній клас в суспільстві; є джерелом інновацій та модернізації багатьох сфер економіки, надходжень до державного бюджету; позитивно впливає на структуру та якісну характеристику ВВП; відіграє роль «експериментатора», реалізуючи можливості щодо нових форм ведення бізнесу та його експансії на нові ринки тощо. Представникам малого бізнесу більше, ніж іншим суб'єктам підприємницької діяльності, притаманна схильність до інноваційної активності.

Разом з тим, аналіз тенденції інноваційного розвитку малих підприємств показав, що малий бізнес в сучасній Україні важко назвати драйвером економіки, у нього існує багато проблем, які стоять на заваді інноваційному розвитку і потребують оперативного втручання держави та її всебічної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Статистическая информация // Министерство статистики и анализа Республики Беларусь [Электронный ресурс]. — 2009. — Режим доступа : <http://belstat.gov.by/homep/ru/indicators/main1.php>.
2. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. — 4-те вид., стер. — К.: Т-во «Знання», КОО. — 2008. — 302 с.
3. Виговська В. В. Малий бізнес України: сучасний стан і тенденції розвитку / В. В. Виговська // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 4. — С. 64—73.
4. Становлення і розвиток малого бізнесу в регіоні : колективна моног. / за ред. Н. І. Редіної. — Д. : ДДФА, 2008. — 508 с.
5. Инновационная деятельность и эффективность использования промышленной интеллектуальной собственности на предприятии / [Г. Вильский, Т. Калинин, А. Гурченков] // Економіст. — 2007. — № 1. — С. 52—55.
6. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. — М. : Прогресс, 1992.
7. Портер М. Конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. — М. : Издательский дом «Вильямс», 1993. — 205 с.
8. Баумол У. Предпринимательство, инновации и рост: симбиоз Давида и Голиафа / У. Баумол // Проблемы теории и практики управления. — 2005. — № 2. — С. 6—12.
9. Кирейсейл М. Бизнес-решения по требованию / М. Кирейсейл, М. Стоун ; пер. с англ. — М. : «Эксмо». — 2008 — 344 с.
10. Bloom N. Uncertainty and investment dynamics / N. Bloom, S. Bond, J. Reenen // The review of economic studies. — April 2007. — Vol. 74(2), No. 259. — P. 391—414.
11. Лендел М. Виробничий потенціал регіону в умовах ринкових перетворень / М. Лендел, С. Товканець. — Ужгород : вид-во Карпати. — 2009. — 230 с.
12. Келле В. Государство в сфере инноваций / В. Келле // Свободная мысль — 2002. — XXI, № 9. — С. 43—55.
13. Дагаев А. Механизмы венчурного (рискового) финансирования: мировой опыт и перспективы развития в России / А. Дагаев // <http://www.innovation.ru>.
14. Варналій З. С., Кузнецова І. С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва / З. С. Варналій. — К. : Ін-т екон. прогноз. — 2002. — 104 с.
15. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010—2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.apteka.ua.
16. Держкомстат України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
17. Гуржій А. М. Інноваційна діяльність в Україні : моног. / [А. М. Гуржій, Ю. В. Каракай, З. О. Петренко та ін.] — К. : УкрІНТЕІ. — 2007. — 144 с.
18. Геєць В. М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / В. М. Геєць. — К. : ІЕП. — 2003. — 358 с.

Рекомендована кафедрою фінансів і кредиту

Стаття надійшла до редакції 30.03.11

Рекомендована до друку 17.06.11

Зянько Віталій Володимирович — завідувач кафедри, **Крива Світлана Володимирівна** — пошукач.

Кафедра фінансів і кредиту, Вінницький національний технічний університет, Вінниця